

Аутор: Миодраг Добросављевић (1986), 3. разред гимназије у Свилајнцу, Свилајнац

Међуратна судбина свилајначког споменика палим борцима у ратовима 1912-1918. године

Апстракт: Овај рад приказује историју споменика палим борцима вароши Свилајнца у ратовима од 1912. године до 1918. године. Мало је података о његовом подизању, многи документи су нетрагом изгубљени због немарности општинске управе, а многи су нестали током Другог светског рата. Судбина бисте, која је била и остала симбол Свилајнца, девојке са бакљом у руци била је бурна, од подизања споменика, захтева за његову измену, преко рушења и поновног подизања.

Подизање споменика

Не зна се пуно о томе како се у Свилајнцу зачала идеја о подизању споменика палим борцима у ратовима од 1912. године до 1918. године. Сви они који би могли да посведоче нешто о томе давно нису међу живима, а једини сачувани документ из тог периода је препис записника са седамнаестог састанка Одбора општине Свилајначке од 3. новембра 1926. године начињен 8. новембра 1934. године и који је оверен од стране тадашње управе.¹

У овом документу се говори о предаји споменика свилајначкој општини, а помиње се и свечаност поводом његовог откривања. У Завичајном фонду у Свилајнцу сачуване су две фотографије из нешто ранијег периода, из 1923. године, као најстарији сведоци о Споменику, на којима се види освећење камена темељца, када је уприличена велика свечаност.² Одбор за подизање споменика, формиран од стране општине, сакупљао је добровољне прилоге грађана којима се финансирала изградња, а потом је следио низ акција да би три године касније, 1926. године, освануло ово знамење.³

Откривање споменика

На дан 27. октобра 1926. године у Свилајнцу је приређена велика свечаност на којој је откривен споменик палим борцима у ратовима 1912-1918. године. На тај дан 1915. године Свилајнац је пао у руке непријатеља, а на исти дан је три године касније ослобођен. Самој свечаности откривања присуствовао је командант Тимочке дивизијске области, генерал Петар Лазаревић, родом Свилајначанин. Свечаност откривања била је пропраћена интонирањем химне, плотунима почасне чете и програмом хора „Станковић“ из Београда и ученика свилајначке Гимназије. Тог дана су сва државна надлештва и радње биле

¹ Архив Југославије, фонд Министарство просвете Краљевине Југославије (66), фасцикла 380, јединица описа 616, Записник са 17. састанка Одбора општине Свилајнца, 08. новембар 1934. године (У даљем тексту: АЈ, 66-380-616) Види прилог 1.

² Ресавска библиотека, Свилајнац, Завичајни фонд, Мара Ресавкиња Ф-1237 и Ф-1238. Види прилоге 2 и 3.

³ Трујић, Никодије, *Сто година гимназије „Лаза Стојановић“ у Свилајнцу (1877-1977)*, ГИП „Просвета“ – Пожаревац, Свилајнац 1977, 110-111 (У даљем тексту: Трујић, *Сто година*)

затворене. Град је био окићен тробојкама и црним барјацима јер није било куће у Свилајнцу која у ратовима 1912-1918. године није изгубила неког члана.⁴

Споменик је представљала девојка са пламеном буктињом у десној и ловоровим венцем у левој руци.⁵ Фигура Маре Ресавкиње била је смештена на мермерној постолји на чијим су се странама налазила урезана имена преко 400 ратника Свилајнца са сликама, који су погинули у ратовима од 1912. године до 1918. године, а при дну су се налазила имена чланова Одбора за подизање споменика.⁶ Девојка је добила име Мара Ресавкиња по легенди о девојци која се заједно са српским војницима борила у Првом светском рату и повлачила преко Албаније. Биста је дело словеначког вајара Зајца, а као модел послужила је девојка из Свилајнца, Зора Бицић-Милосављевић.⁷

Захтеви за промену бисте

У монархистички настројеној средини страховало се од надоласећих републиканских тежњи, тако да је у тој, такорећи, свеопштој паници прва на удару у Свилајнцу, била биста девојке са бакљом у руци – Мара Ресавкиња.⁸

Општинском одбору Свилајнца је 15. септембра 1934. године поднета молба да се са Споменика палим борцима у ратовима 1912-1918. године уклони биста „Девојка са буктињом у руци“ и да се на њено место постави нова биста. Молбу су поднели председник свилајначке општине Михајло Р. Миленковић и чланови Милан Живковић, Драгомир С. Марковић и Стојан С. Лилић. Као мотив за овакав поступак наводе то што буктиња у руци представља симбол републиканизма, иако је она у овом случају представљала, заједно са ловоровим венцем, слободу и победу.⁹ Убрзо је иста молба допуњена новом од 25. септембра 1934. године, са петицијом коју је потписало 362 грађана и новим разлозима.¹⁰

Тако се наводи пример извесне госпође Милеве Тодоровић-Маричић, код које су у гостима биле две Енглескиње и које су, разгледајући град и видевши бисту на споменику, казале да је то ругло за овако лепу варош. Ово је госпођа Милева Тодоровић-Маричић испричала у радњи Чеде Костића, месара, у присуству угледне господе.¹¹ Нисмо успели да проверимо веродостојност овог навода, нити је било могуће утврдити ко је поменуто госпођа Милева Тодоровић-Маричић. Ово можемо узети као пример којим су се разлозима служили подносиоци молбе и тако увидети неозбиљност разлога за промену бисте.

На осамнаестом састанку седнице Одбора општине Свилајначке 3. октобра 1934. године донета је одлука да се биста „Девојке са буктињом у руци“

⁴ Трујић, *Сто година*

⁵ Види прилоге 4 и 5.

⁶ Имена чланова Одбора за подизање споменика, која су уклесана на дну постолја, нису одолела зубу времена тако да их је сада немогуће прочитати.

⁷ Трујић, *Сто година...*

⁸ Трујић, Николије; Милојевић, Миша, *Ресави путевима борбе и слободе*, ГИП „Војводина“ – Бездан, Свилајнац 1986, стр. 320-322.

⁹ АЈ, 66-380-616, Писмо председника Општине одбору општине града Свилајнца са предлогом да се скине биста, 15. септембар 1934. године

¹⁰ АЈ, 66-380-616, Допуњен предлог председника Општине Свилајнац, 25. септембар 1934. године, 3-5

¹¹ Исто.

са Споменика палим борцима за ослобођење и уједињење у граду Свилајнцу скине и да се на њено место постави нова биста, тако да је молба поднета од стране Општинске управе услишена.¹²

Чланови Одбора за подизање споменика су убрзо поднели жалбу на ту одлуку и случај је стигао до начелника Ресавског среза.¹³ С обзиром на то да је седиште начелника Ресавског среза било у Свилајнцу, било је очекивано да ће одлука општинске управе бити потврђена. У документу који је управа града поднела среском надлештву 9. октобра 1934. године, део Одбора за подизање споменика је проглашен републиканцима¹⁴ који су осталим члановима Одбора „замазали очи Маром Ресавкињом, а све са намером да јој у руку ставе бакљу“.¹⁵ Срески начелник је одбио жалбу чланова Одбора и оснажио одлуку којом се мења биста.¹⁶

Цео случај је послат на разматрање у Ниш, управи Моравске бановине. С обзиром да свилајначке власти нису могле да утичу на доношење одлуке, моравски бан Милан Николић, одлучио је да ово питање проследи Министарству просвете које је у то време одлучивало о захтевима за подизање споменика.¹⁷ Истовремено је забранио уклањање бисте све док Министарство не одлучи по том питању.¹⁸

После много расправа Одбор општине Свилајначке замолио је Уметничко одељење Министарства просвете да одлучи и уједно поставља четири питања.

... 1. Да ли је Одбор за подизање споменика дао нацрт на преглед Министарству?

2. Да ли је Министарство издало одобрење за подизање споменика?

3. Да ли је Министарство упознато са изгледом споменика и, ако јесте, да ли сматра да он представља симбол слободе или републиканизма?

4. Да ли је захтев Опш.(тинске) управе оправдан или не, одобрава ли Министарство да се биста скине или не и из којих разлога?...¹⁹

Министарство просвете је захтевало да му се пошаље одобрење за подизање Споменика од банске управе у Нишу јер се решење није налазило у

¹² АЈ, 66-380-616, Записник у препису са 18. састанка Одбора општине Свилајнац, 03. октобар 1934. године.

¹³ АЈ, 66-380-616, Жалба чланова Одбора за подизање споменика Начелнику Ресавског среза, 06. октобар 1934. године.

¹⁴ Радило се о напредним грађанима (први апотекар, општински лекар, неколицина просветних радник, први штампар, свештеник...) који, ако су и гајили наклоност према републиканизму, нису били чланови партија такве оријентације.

¹⁵ АЈ, 66-380-616, Допис председника општинске управе начелнику Ресавског среза, 09. октобар 1934. године.

¹⁶ АЈ, 66-380-616, Решење среског начелника о потврди одлуке општине и одбацивању жалбе Одбора за подизање споменика, 09. октобар 1934. године (види прилог 6).

¹⁷ АЈ, 66-380-616, Захтев за разматрање предмета Управе Моравске бановине и одговор, 20. октобар 1934. године.

¹⁸ АЈ, 66-380-616, Решење о поништењу одлуке општине Свилајнац, 26. октобар 1934. године

¹⁹ АЈ, 66-380-616, Молба одбора општине Свилајнац Уметничком одељењу Министарства просвете, 30. октобар 1934. године.

Министарству.²⁰ Банска управа је, пак, тражила ту одлуку од управе Среза ресавског, јер је очекивала да је она поседује.²¹ Управа среза је решење требала од Свилајначке Општинске управе која га, такође, није имала, већ га је затражила од чланова Одбора за подизање споменика који су их упутили на извесног књиговесца у Деспотовцу где су биле књиге одбора на повезивању. Општинска управа је требала од Управе општине Деспотовачке ово решење, али га она није могла прибавити.

На крају није ни утврђено је ли постојало решење Уметничког одељења Министарства просвете којим се одобрава подизање Споменика палим борцима за слободу у ратовима 1912-1918. године и његов изглед. Под предпоставком да ова одлука постоји, Министарство просвете Краљевине Југославије је одлучило да забрани корекције споменика са образложењем да, ако је споменик једном одобрен,²² засигурно не представља симбол републиканизма или било шта слично.

Овако се завршила међуратна етапа у историји свилајначког Споменика палим борцима за слободу у ратовима 1912-1918. године. Прашина око бисте се стишала и већ 1938. године нико више није ни спомињао промену бисте Маре Ресавкиње, већ је пред њом начињена групна фотографија приликом летњег вашара, у Свилајнцу 26. јула 1938. године. Фотограф који је начинио ову фотографију није познат.²³

Послератна судбина споменика

За време Другог светског рата споменик је претопљен. Године 1951. биста је била изливена поново. О рушењу споменика и његовом поновном подизању нема званичних докумената, нити има релевантних сведока који би могли да нам кажу нешто о рушењу и поновном подизању споменика. Постоје само нагађања и натпис на мермерној пирамиди уклесан после обнављања:

... Преко ноћи 7-8 јула 1944. уништили су

Ресавку четници а обнови је

Грађанство Свилајнца 29 XI 1951²⁴

По овом натпису видимо да су за претапање бисте Маре Ресавкиње криви четници, али се овај податак мора узети са дозом сумње јер је 1951. године, када је споменик обновљен, а натпис уклесан, било уобичајено да се припадници ове војне формације окривљују за много тога, често и без доказа, као што је овде случај. Архив Југославије, као и регионални архиви, не поседују документа о овим збивањима.

²⁰ Исто.

²¹ АЈ, 66-380-616, Писмо председника општинске управе Свилајнца начелнику Ресавског среза, 04. децембар 1934. године

²² АЈ, 66-380-616, Одлука Уметничког одељења Министарства просвете о забрани мењања изгледа споменика палим борцима за слободу у ратовима 1912-1918. године, децембар 1934. године (датум нечитљив услед стања грађе)

²³ Ресавска библиотека, Свилајнац, Завичајни фонд, Мара Ресавкиња Ф-1242 (Види прилог 7).

²⁴ Види прилог 8.

Намеће се питање због чега је баш те године споменик обновљен и да ли је изливен по истим калупима? Споменик изгледа исто као предходни, али у свилајначкој општини нема документације о његовом изгледу, а ни сведока тих збивања јер су све одлуке и расправе вођене на седницама Комунистичке партије које су биле затворене за јавност, а записници са тих седница су изгубљени.

Ако се осврнемо на политичка збивања у Федеративној Народној Републици Југославији, али и у свету видећемо да се 1951. године ФНРЈ налазила у прилично незавидном спољнополитичком положају, такорећи на самом процепу између Истока и Запада. Била је дистанцирана од Русије и у сукобу са социјалистичким суседима, а због државне идеологије далеко од Запада. Све ово је утицало на унутрашњу политичку ситуацију, тако да је било неопходно да се учврсти положај власти, али и да се пробуди сећање на војне успехе у Првом светском рату не би ли се подигао морал становништва и тако се припремили за одбрану од потенцијалног напада суседа. У томе можемо тражити разлоге за обнављање Споменика.

Споменик палим борцима у ратовима 1912-1918. године данас²⁵

Данас се место на коме стоји овај споменик, на почетку пешачке зоне, такозване Криве чаршије, назива Трг Маре Ресавкиње. Од поновног подизања споменика, 1951. године, није било идеје о замени бисте или било каквој корекцији.

Закључак

Споменик палим борцима вароши Свилајнца у ратовима од 1912. године до 1918. године, познат као Мара Ресавкиња, имао је бурну историју. Спорења су настала и код самог подизања, а касније су се многи трудили да измене његов изглед. Од освећења камена темељца 1923. године, па све до краја Другог светског рата трајали су напори да биста девојке са бакљом прикаже неприкладном и измени. Сама биста била је у једном моменту и претопљена. Упркос свему, он је преживео рушења и ратове, смене режима, нестајање старих и рађање нових идеологија и остао да сведочи о прошлости.

²⁵ Види прилоге 9 и 10.

Закључак

9

Закључак
17. састанка

Уртане одобрене седнице, одбора општинске Свилајачке на дан 3. новембра 1926 год. у сали суда општинске Свилајачке.

Дневни ред.

Комисија је у седници данас додала свој одборника за реуобичне чл. 83. зак. о општинској моје председник одборне седнице.

Пар. I:

Председник чита опис Одбора за изабрање свомесних пољних борачких војвода Свилајачке у реуобична од 1912-18 год. који је опис изабрао код др. 8768/26. а који се са својом председје свомесних општинских Свилајачкој, који је негов позитиван и одобрен на својој негов 27 октобра м. л. код и то, да суд општинске Свилајачке у договору са изабраним изабрао своје год. на дан 27 октобра м. л. реуобичне пољне пољне реуобична и м. л. 9.

Одбор општинске Свилајачке на седници чл. 8. чл. 86. зак. о општинској.

Решава

Дав свомесних пољних и изабраних борачких војвода Свилајачке и реуобична и својим општинске Свилајачке, да се уведе у општинској изабрао и да се своје годне на дан 27 октобра м. л. реуобичне пољне пољне реуобична и м. л. 9.

За свомесних дневним ред неуреден

и извршила је закључно седницу.

бр. 8884. Одборит одбор одбора
Селовца (св.) Н. А. Зидић, ср.
Мил. М. Војковић

Одборници:
С. Кешковид, М. М. Војковић, С. А. Кешид,
Возар М. Јосифовид, Радимић Јурићковић, В. М.
Ђорђевић, Касна Мундид, Милана Мундидовид,
Милан Ј. Невенић, Војковић Ј. Социјалист,
Живота Милан, Кешовидовид, Ком. Милан,
Касна Мундид, В. Социјалист, Милан Социјалист,
В. А. Милановид, М. Мундидовид, Касна Социјалист-
овид свр.

Овај одбор ипак не може своје при-
литноу раду се погину кривоу закључно
одборних седница - одбора одборних свр-
којима се за 1926 год. Чирко свр. Св-
којима се по случајем дундоси свр.

бр. 9286.
С. Војковић - 334 год
Својомоу
Селовца
Мил. М. Војковић



Присекао,
М. Р. Јосифовид

Прилог 1. Записник са 17. састанка одбора свилајначке општине, наставак (АЈ, 66, Ф – 380, 616, 9)

Прилог 1. Препис Записника са 17. састанка одбора Свилајначке општине

Записник

17. састанка

Држане одборске седнице Одбора општине Свилајначке на дан 3. новембра 1926 год. у сали Суда општине Свилајначке

Дневни ред

~~~~~

*Пошто је у седницу дошао довољан број одборника за решавање Чл. 38 закона о општинама то је Председник отворио седницу*

*тач. V*

*Председник чита акт Одбора за подизање споменика палим борцима вароши Смедерева у ратовима од 1912 – 18 год. који је акт заведен под бр. 8768/26и. а којим се актом предаје споменик општини Свилајначкој, пошто је исти подигнут и откривен на свечан начин 27 октобра т.[екуће] г.[одине] као и то да Суд општине Свилајначке у договору са Црквеном управом сваке год. на дан 27 октобра приређује помен палим ратницима и.т.д.*

*Одбор општине Свилајначке на основу т.[ачке] 8 чл. 80 закона о општинама*

**РЕШАВА**

*Да се споменик изгинулим и умрлим борцима вароши Свилајнаца прими у својину општине Свилајначке, да се уведе у Општински инвентар и да се сваке године на дан 27 октобра – Св. Параскеву даје парастос палим херојима о трошку општинском.*

*Са овим је дневни ред исцрпљен и председник је закључио седницу.*

*Бр. 8884.*

*Председник Суда и одбора*

*Деловођа*

*Ч. А. [Ђурић]*

*Мит.[ар] Ст. Богићевић*

*Одборници:*

*С. Петковић, М. Ст. Богићевић, Д. Д. Пенчић, Лазар Т. Јосифовић, Радомир Вукашиновић, Н. М. Ђорђевић, Коста [Крунић], Никола Миладиновић, Милан Ђ. Невенић, Божидар З. Стоиљковић, Живота Матић, Петар Најденовић, Бож. Митрић, Коста Марковић, А. Стојадиновић, Милан Јовановић, В. Х. Николић, М. Милићевић, Настко Стојановић, сви ср.*

*Да је овај препис веран своме оригиналу који се налази у Књизи записника одборских седница; одбора општине Свилајначке за 1926 год. Управа општине Свилајначке по службеној дужности тврди.*

*Кбр. 9286*

*Претседник*

*8. октобра 1934 год*

*М.[ихаило] Р. Миленковић*

*Свилајнац*

*Деловођа*

*Мит.[ар] Ст. Богићевић*





*Прилог 2. Мара Ресавкиња, освећење камена темељца, 1923. година, Ресавска библиотека, Завичајни фонд, Ф-1237*



*Прилог 3. Мара Ресавкиња, освећење камена темељца, 1923. година, Ресавска библиотека, Завичајни фонд, Ф-1238*



*Прилог 4. Свечаност откривања споменика, 1926. година, Ресавска библиотека, Завичајни фонд, Ф-618.*



*Прилог 5. Трг Маре Ресавкиње, 1927. година, Ресавска библиотека, Завичајни фонд,  
П-58*



12

| Број | Година | Број | Својина |
|------|--------|------|---------|
|      | 22932  |      |         |

Р.  
Управа општине Свилајначке актом бр.9286 од 9.октобра 1934.год. доставила је своју одборску одлуку бр.9180 од 3.октобра 1934.године са благовремено изјављеном жалбом на исту од стране г.Боге Љ.Петровића свештеника из Свилајнца са још седам потписника на истој.

Расмотрио сам ожалбену одлуку са свима прилозима, као и наводе изнете у жалби па сам намао: да је одлука правилна и на закону заснована, а жалба неумесна и ничим непоткрењена, то на основу §.124 и 135. Закона о општинама

Р Е Ш Е Њ Е:

Одлуку одбора општине Свилајначке бр.9180 од 3.октобра 1934.г. одобравам, а жалбу одбацујем.

Р а з л о ж и:

1) Одлука бр.9180 од 3.Х.ов.г. заснова је на закону, и са формалне и материјалне стране, јер су сви законски прописи заступљени.

По §.76. закона о општинама предвиђено је који послови снадају у надлежност одбора, те је тим законским прописом обухваћен и овај конкретни случај.

2) Жалиоцима г.г.Боги Љ.Петровићу, свештенику, Чеди С.Костићу месару, инжињеру г. Јовану Драшковићу, Душану А. Поповићу, Драг.Н. Илићу трг. В. Драшковићу апотекару, Мити Стефановићу трг. и Рале С. Величковићу, није повређена материјална страна нити су ма у чему оштећени.

Ожалбени наводи су произвољни и ничим не поткрењени, те као такви не могу се узимати у обзир.

Решење ово доставити на рецепис одбору општине Свилајначке и жалиоцима г.Боги Љ.Петровићу свештенику и осталој седморици из Свилајнца.

Решено у Начелству среза ресавског 9.деветог октобра 1934.г. тридесет и четврте године.



СРЕСКИ НАЧЕЛНИК

*[Handwritten signature]*



Прилог 7. Групна фотографија на Тргу Маре Ресавкиње, 1938. година, Ресавска библиотека, Завичајни фонд, Ф-1550



Прилог 8. Натпис на Споменику, Добросављевић, Миодраг



*Прилог 9. Мара Ресавкиња данас: фотографија предње стране, 2004. година, Добросављевић, Миодраг*



*Прилог 10. Мара Ресавкиња данас: анфас, 2004. година, Добросављевић, Миодраг*